

O SREDNJOVJEKOVNOJ UMJETNOSTI ISTRE

Ljubo Karaman

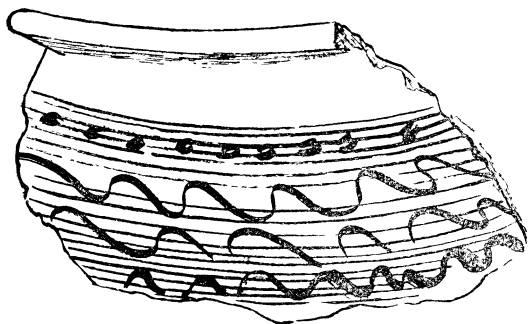
Uvod

Istra, koja je posljednja od naših zemalja došla u sklop narodne države, nije nikako posljednja u svojoj kulturnoj i umjetničkoj baštini. Istra je zemlja drevne i trajne umjetničke djelatnosti od vremena prehistorije i antike. Poznati su u nauci arheološki nalazi istarskih »castelliera«, t. j. utvrđenih naselja na uzvisinama, opasanih kamenim nasipom, pri izmaku prehistorijske periode (Pizzughi kod Poreča, Nesactium, Pula, Beram). Pula je sačuvala gradska vrata, hram čara Augusta i božice Rome i veľeban amfiteatar rimske kolonije Pietas Julia; poznato je, da amfiteatar u Puli ima vanjski kameni plašt bolje sačuvan od Koloseuma u Rimu. Na Brionima i u okolici Pule otkopani su zaseoci rimskih bogataša i starokršćanske crkve. Oni su privukli na sebe pažnju nauke; zaseoci, što se u polukružnoj liniji dižu uz obalu mora, materijalni su ostaci rimskih villa I. st. n. e., koje smo prije poznavali po reprodukcijama na freskama kuća u Pompejima, a crkve u Istri pokazuju osebujne i tipične tlorisne oblike, kao što su čisti pravokutnik bez izbočene apside i pojavu dviju crkava jedne kraj druge (ecclesiae geminae). Mali Poreč je sačuvao baziliku iz vremena cara Justinijana s dragocjenim mozaicima, skulpturama i štukaturama; ona se navodi u svakom udžbeniku bizantinske umjetnosti. Sve je to odavna poznato, a poznati su i uvijek reklamirani gradići istarske zapadne obale talijanskog govora, koji, u novovjeko doba, dižu palače i crkve po uzoru svojeg višestoljetnog političkog gospodara, Venecije, pa odatle, u to vrijeme, nabavljaju slike klasičnih mletačkih majstora i predmete finog i dotjeranog mletačkog umjetničkog obrta, kojim rese privatne i javne zgrade, palače i crkve (namještaj, zlatarija, vezivo, majolika, porcelan i t. d.).

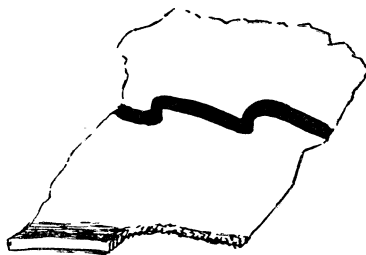
Manje su međutim poznati spomenici srednjeg vijeka, osobito oni u unutrašnjosti, u hrvatskom selu; a upravo ti su spomenici za naš zanimljivi i važni, pa ću u najkraćim potezima i u glavnim primjercima iznijeti srednjovjekovnu umjetničku baštinu Istre, u prvom redu spomenike graditeljstva i s njim vezanog zidnog slikarstva.

Rani srednji vijek

Srednji vijek počinje stvarno za Istru doseljenjem Slavena početkom VII. stoljeća. Odjek njihova prodiranja na poluotok je pismo pape Grgura, koji g. 600. piše salonitanskom nadbiskupu, da je zabrinut zbog Slavena, koji preko Istre već provaljuju u Italiju. Rano su Slaveni, barem u manjim skupinama, dosegli zapadnu obalu poluotoka. Arheološkim, materijalnim svjedokom toga su nam hrbine posuda iz slabo pečene zemlje s valovitim uresom tipičnih za slavenska naselja t. zv. srednjega gradišnog doba, nađene u Vrsaru i na Brionima.

Hrbina staroslavenske posude t. zv. srednjogradišnog doba iz Vrsara (Arheol. muzej, Pula.)

Hrbina staroslavenske posude t. zv. srednjogradišnog doba iz Brionâ (Arheol. muzej, Pula)

Iz vremena ranog srednjeg vijeka znamo za vrlo malo građevnih spomenika, pogotovu jedva ima takvih, koji bi do nas došli iz tog dalekog vremena u svom izvornom stanju. Po sačuvanim snimcima znamo za nekadašnji izgled župne crkve u Balama prije pregradnje u prošlom stoljeću; po tim snimcima to je bila građevina iz ranog srednjeg vijeka. Drugdje nam je arheološki pijuk pomogao da otkrijemo ostatke i utvrdimo tloris ranosrednjovjekovnih crkvenih građevina (Banjol, Guran kod Vodnjana, Savolago kod Galežana, Sv. Kvirin kod Vodnjana, Sv. Ivan »in Felicita« u Puli). U ruševinama grada Dvigrada, koji je u mletačko doba bio za uvijek napušten, pripisuje se ovoj periodi crkva sv. Sofije. Svakako je pak, u svojoj sačuvanoj jezgri, iz ranog srednjeg vijeka crkva u starom Milju nedaleko Trsta (Muggia vecchia). Točno odrediti stoljeće ovih građevina je teško. Ali po svemu se čini, da većinom potječu iz kraja one periode, koju obično nazivamo starohrvatskom, a poklapa se s vremenom hrvatskih narodnih vladara. Kandler je pisao, da je u Sv. Sofiji u Dvigradu natpis s g. 770.; nitko ne zna danas za taj natpis, a činjenica, da je starohrvatska pleterna skulptura uzidana kao prosti materijal u zidove crkve, upućuje nas na to, da je

danas sačuvana crkva građena na mjestu starije, propale građevine. I Sv. Mihovil u Banjolu pripisuje se IX.—X. st., ali skulpture namještaja, koje su ovdje otkopane, pa ma koliko bile provincijski rustične i pune pleternih reminiscencija, iznose već narativnu figuralnu ikonografiju evanđelja, pa su prema tome najranije iz kraja XI. ili XII. stoljeća. Gnirsova pretpostavka, da su starokršćansku baziliku na mjestu ranijeg hrama božice Felicitas pregradili tek templari početkom XIII. st., vrlo malo je vjerojatna: sav srednjovjekovni materijal te crkve, ostaci ciborija s pleternim skulpturama, kapiteli tog ciborija pa i tloris svetišta s 3 polukružne apside upućuju na rani srednji vijek.

Po svemu, što možemo utvrditi, ove su crkve bile od reda jednostavne građevine na tri broda s drvenim stropom. Kod nekih od ovih crkava svetište ima tipični raspored s tri polukružne apside, koji se javlja u graditeljstvu Zapada u karolinško doba pa traje kroz periodu romanike (Banjol, Sv. Ivan »in Felicita« u Puli, Savolago, Sv. Kvirin kod Vodnjana), dok kod drugih ono pokazuje ravnu liniju bez izbočene apside, kako su imale mnoge crkve u Istri u starokršćansko vrijeme (Milje, Guran, Dvigrad, Bale). Ovo je dokaz kontinuiteta kulturnog života, osobito u zapadnom dijelu poluotoka, gdje je slavenski živalj tek malo pomalo i mirno potiskivao i zamjenjivao ranije pučanstvo romanskog govora i kršćanske kulture. U vezi je s time čest slučaj u ovom kraju da starokršćanska crkva ostaje i dalje u porabi u ranom srednjem vijeku i dobiva u to vrijeme tipični kameni namještaj urešen pleternim klesarijama (primjeri na Brionima i u okolici Pule). Jedna oveća crkva iz starokršćanskog vremena je dapače u svojoj jezgri došla do nas: župna crkva u Sv. Lovreću Pazenatičkom. Pripisivala se ranom srednjem vijeku, jer su u njoj ostaci namještaja sa starohrvatskim pleternim klesarijama i jer joj svetište ima tri polukružne apside s uskim prozorčićima, na kojima su kamene prošupljene rešetke pleternog dekora; ali i stupovi i kapiteli pa i široki prozori nadignutog srednjeg broda, optočeni dvostrukim polukružnim lukom, tipični su za građevinu starokršćanskog doba (VI. st.).

Starohrvatskih crkvice presvođenih i slobodnih tlorisnih oblika, koje poznamo iz dalmatinske Hrvatske, nema nigdje na istarskom poluotoku (ima ih na otoku Krku, koji se tada ubrajao u Dalmaciju). Ovo dokazuje ispravnost mišljenja onih, koji zanimljivu i osebnju starohrvatsku umjetnost Dalmacije ne promatraju u nacionalnom nego u regionalnom okviru. A ovo mišljenje najbolje potvrđuje statistika nalaza starohrvatskih troprutastih pleternih klesarija u Istri, t. j. činjenica, da su ti nalazi najgušći na zapadnoj obali poluotoka, gdje se uzdržalo romansko pučanstvo, manje ih je u srednjoj Istri, a jedva ih ima u istočnom dijelu s ove strane Raše, koji je bio dio hrvatske države Trpimirovića. Stvarno susrećemo od Milja do Pule veliki broj pleternih skulptura, bilo da su to ulomci pohranjeni u muzejima i zbirkama, bilo da su uzidani kao materijal u kasnije pregradene

građevine, i to iz različitih perioda: iz vremena formiranja ove vrsti dekoracije u VIII. st.; iz vremena zrele pleterne plastike IX. i X. st., kao i iz XI. st., kad ove klesarije prelaze u romaničku dekoraciju (T I/1 i 2). U istočnom dijelu poznat mi je naprotiv samo nalaz pleternog ulomka u Bobjunu (reminiscencije pleternog stila i motiva na gotičkom portalu u crkvi na groblju u Lovrani i u kapelici sv. Petra i Pavla blizu Barbana dale bi naslutiti, da je jednom ipak tih skulptura bilo više negoli današnji nalazi dokazuju).

Za bolju predodžbu umjetnosti ovog doba moći će nam pomoći arheološko iskapanje ostataka građevina i grobova, koje je dosada najmanje pažnje posvećivalo upravo ovom, za nas osobito važnom razdoblju. Slučajni nalazi naušnica u oblicima, koje znamo iz groblja susjednih slavenskih zemalja, u okolici Buzeta, uz novac njemačkih vladara XI. st., obećaju dobre rezultate od sistematskog istraživanja ranosrednjovjekovnih grobija u Istri.

Romaničko doba: graditeljstvo

Sačuvani spomenici u stilu romanike također su rijetki. Vrsar ima široku trobrodnu romaničku baziliku na stupovima, koja je sačuvala svoj prvobitan oblik i utisak crkve bliske ugođaju jednostavnih starokršćanskih građevina. Na putu od Kanfanara do ruševina Dvigrada strše zidovi davno propale velike srednjovjekovne trobrodne crkve s pravokutnom apsidom. Davno je poznato nekoliko malih crkvenih okruglih ili poligonalnih zgrada (Gospa od Karmena i rotunda kod duvna u Koprju te sedmerostrana (!) Sv. Trojica u Rovinju). Nedavno je Konzervatorski zavod na Rijeci proučio zanimljivu crkvu iz ovog razdoblja na otočiću Sv. Andriji kod Rovinja s kupolom uklopljenom u osmerougaoanom tamburu poduprtom ugaonim trompama i primitivno građenom slojevima kamenja, što se spiralno izvija i penje do vrha, kao u nekim starohrvatskim crkvicama (T IV/2). U Osoru su ruševine Sv. Petra, u kojih zidovi još pokazuju ukras romaničkih slijepih arkadica. Više malih crkvice romaničkog stila i doba raštrkano je u svim dijelovima istarskog poluotoka (Sv. Elizej u Draguču, kapela u Bobjunu, grobišna kapela u Svetvinčentu, Sv. Juraj u Plominu, Sv. Plor (San Fiore) u Kranjcima kod Labina, kapela u Lovranu, Sv. Ivan kod Umaga, Marija Sniježna u Morožinima i Sv. German u Rezancima kod Svetvinčenta, Sv. Gal kod Pazina, Sv. Ivan »Glausić« kod Skitače, Sv. Pavao kod Sv. Martina, Sv. Agata u Kanfanaru s ukrasom tankih ploča složenih u obliku riblje kosti, Sv. Kvirin u Jesenoviku s polukružnim portalom, Sv. Elizej u Fažani, pretvoren u staju, Sv. Lovro kod Savudrije sa slijepim arkadicama na pročelju pa ruševine crkvice na Cresu, kod Labina i Plomina). Sve su to jednostavne crkvice u obliku pravokutnika, pokrivene ponekad plitkim kamenim pločama, a građene obično niskim vodoravnim slo-

jevima kamenja, koje se katkad s ugodnim efektom izmjenjuje u tamnijoj i svijetlijoj boji (T II/1). Apsida svetišta je ponegdje polukružna, ponegdje pravokutna, a ponegdje povučena unutar ravne i neprekinute linije pravokutnika crkve. Ovo posljednje je na pr. slučaj u Sv. Ivanu kod Umaga i u kapelama u Morožinima i Rezancima, u kojih uz to polukupola svetišta počiva na ugaonim trompicama. Sve su ove crkvice djela domaćih majstora. Kod jedne od njih, Sv. Jurja u Plominu, imamo tome dokaz u natpisu glagoljice ranijeg srednjeg vijeka poviše lika sveca u rustičnom reljefu na vanjskom zidu crkve (T II/2). Sv. Juraj, preko kojega je literatura šutke prešla, je rustično građena crkva, za koju je upotrebljen raniji antikni materijal; dva kapitela u crkvi su rimska spolija, zapravo ulomci korniča, na kojima je majstor vrlo nespretno pokušao naknadno uklesati neke figuralne, po sadržaju nejasne prizore s likovima nerazmjerno velikih glava i ruku. To je u stvari vrlo zanimljiva srednjovjekovna pučka umjetnost.

Ima u Istri i nekoliko zvonika romaničkih oblika, u St. Milju, Balama, Lovreću, Sv. Jurju u Plominu. To su jednostavni zvonici, koji se masivnim i zatvorenim pravougaonikom dižu do vrha, gdje se sprat za zvona otvara uskim romaničkim biforicama. U Sv. Petru u Šumi samostanska arhitektura ostavila je vrlo zanimljivi, ma da krnji primjerak romaničkog klaustra. Pokraj crkve iz XVIII. st. s raskošnim oltarima i drugim namještajem iz drveta, kojom su hrvatski pavlini prenijeli u srce Istre dio barokno-rokoko umjetnosti Hrvatskog Zagorja, sačuvao se klaustrar, koji u prizemlju ima široke renesansne arkade, a u spratu poviše toga pokazuje čisto romaničke oblike. Zagonetku možemo riješiti samo pretpostavkom, da su u vrijeme renesanse iz temelja pregradili drevni benediktinski samostan i pritom ponovo upotrijebili dio ranijeg materijala.

Još rjedi od ostataka crkvenog graditeljstva su ostaci profanih građevina. Na renesansnom općinskom domu u Puli vidi se romanička bifora i nekoliko fragmenata ranije građevine, u Koprju možemo pribrojiti romanici zgradu Starog suda, a samo je Poreč u tišini provincijskog života sačuvao nekoliko zanimljivih kuća romaničkih oblika.

Skulptura

Jedna od tih kuća, »casa dei santi«, dobila je svoj naziv od dvaju rano-srednjovjekovnih likova uzidanih u njezinu pročelju. To su skulpture, izrađene u plosnatom reljefu u strogo frontalnom stavu i modelirane linearnim osjećajem rane romantike. Vrlo slične skulpture su likovi anđela i svetaca, od kojih je jedan uzidan u vrh pročelja župne crkve u Bujama, a druga dva su u crkvi u selu Karšete kraj Materade. Branko Fučić, koji je kao asistent Konzervatorskog zavoda na Rijeci proputovao Istrom od sela do sela i kojem dugujem mnoge podatke u ovom prikazu, mišljenja je, da su ove dvije pos-

ljednje skulpture ostaci plastičnog ukrasa propalog srednjovjekovnog benediktinskog samostana u tom kraju. Reljef anđela, u kojemu je linearni osjećaj još jači i bliži stilu ranosrednjovjekovnih pleternih skulptura, našao je Fučić u Sv. Lovreču Pazenatičkom. Inače ulomaka i ostataka romaničkih skulptura ima u muzeju u Kopru, bilo ih je u nestalom muzeju u Poreču, a nekoliko ih je uzidano na općinskom domu u Puli i na vanjskim zidovima katedrale u Kopru i župne crkve u Vodnjanu (T I/2). Teško je pobliže odrediti regionalnu provenijenciju i pripadnost stila tih oskudnih ostataka, ali je značajna za rane veze gradova zapadne istarske obale s Venecijom pojava u ovom materijalu tipičnih mletačko-bizantinskih okruglih »patera« s divljim zvijerima Orijeanta. Periodi romanike pripada također jednostavna raka Sv. Maura i Eleuterija u katedrali u Poreču, koju je porečki biskup 1247. naručio u majstorâ grada Ankone u Italiji.

Romaničku drvenu skulpturu predstavljaju četiri raspela, u kojima Krist, prema shvaćanju ranog srednjeg vijeka nepristupačan ljudskom bolu, visi na križu s ravno ispruženim nogama. To su rijetke i dobre radnje iz XII. i XIII. st., a čuvaju se u župnoj crkvi u Balama i u Galežanu, u bolničkoj crkvi u Kopru i Sv. Eufemiji u Gračišću.

Slikarstvo

Najdragocjenija baština srednjovjekovne umjetnosti u Istri je njezino malo poznato zidno slikarstvo. U crkvi u St. Milju su ostaci fresko-slikarija u dva sloja, koje je Dvořák povezao uz struje mletačkog slikarstva XIII. i XIV. stoljeća. Najreprezentativnije romaničke freske ima crkva na groblju u Svetvinčentu (T III/1). U apsidama svetišta prikazano je krštenje Kristovo, Krist na prijestolju i Marija, a ispod toga apostoli i alegorije mjeseca u godini. Stil slikarija je romanički s prilično znatnim bizantinskim utjecajem, kvalitet vrlo dobar, vrijeme XIII. st.; majstor, što ga natpis na slici zove Trvisanus, po svoj je prilici iz Trevisa u Italiji (postoji mjesto Trviž i u Istri). U župnoj crkvi u Lovreču sačuvali se u pobočnim apsidama ulomci serije mjeseci prikazanih radom u pojedino vrijeme godine. Na zidovima propale crkvice bez krova u Labinu blijede i propadaju ostaci likova svetaca kasnoromaničkog, predgiottesknog značaja iz kraja XIII. ili početka XIV. stoljeća. U još težem su stanju ostaci zidnih slikarija u crkvi Sv. Elizeja u Fažani, koju privatni vlasnik upotrebljava kao staju. Konzervatorski zavod na Rijeci je po oslobođenju radio s osobitim uspjehom na otkrivanju novih fresaka. Najstarije su po svojem stilu freskoslikarije u Sv. Agati kod Kanfanara, valjda iz XII. st.; niz apostola u apsidi slikan je na način, koji podsjeća na ranoromaničke freske u Sv. Mihovilu u Stonu (zelene sjene ispod očiju, crvene točke na licu i potbratku, šematizirano prikazivanje svijetla i sjene bijelom i zelenom linijom opetovanom pored glavne konture forme).

Započeto je otkrivanje fresaka u Sv. Mariji Magdaleni u Bazgaljima (Krist u slavi, apostoli, sveci i prizori iz Muke) i u crkvi Sv. Elizeja na groblju u Draguču (prizori iz evanđelja). Najkvalitetnije od novootkrivenih fresaka jesu u crkvi u Humu: u njoj su dva sloja, stariji iz XIII. st. sa još dosta bizantinskog utjecaja i mladi, gotički, iz kraja XV. ili početka XVI. stoljeća. B. Fučić javlja mi nalaz romaničko-gotičkih fresaka u Sv. Jurju Krajnici kod Labina.

Gotika i prva renesansa: graditeljstvo

Tek u vrijeme gotike spomenici se javljaju u većem broju i otad možemo jasno pratiti razvoj umjetnosti u Istri, uvjetovan smještajem tog pograničnog kraja na sudaru i raskršću mediteranskog (talijanskog) i srednjoevropskog kulturnog kruga. Spomenici su iz ovog razdoblja vrlo brojni i u glavnom dijelu već poznati bar u literaturi lokalnog značaja, pa će se ograničiti na navođenje glavnih spomenika i donošenje općih napomena.

Odsad se jasno na istarskom poluotoku luče dva područja različita po gustoći i po značaju spomenika. Jedno je pojas primorskih gradova zapadne obale, koji su već tokom srednjeg vijeka došli pod trajnu vlast Mletaka i u kojima je pučanstvo kroz stoljeća zadržalo talijanski govor. Umjetnost u tim gradovima prati uglavnom razvoj umjetnosti u Mlecima u provincijski uprošćenim razmjerima i oblicima. I u gradićima u unutrašnjosti (Labinu, Svetvinčentu, Buzetu, Plominu i t. d.), koja je napučena Hrvatima i Slovencima i bila u vlasti vlastele njemačko-rimskog carstva, što su nam u dolini Raše ostavili više burgova, javlja se poneka palača i crkva mletačkog izgleda, i u taj kraj dopiru solidni proizvodi mletačkog umjetničkog obrta (zlatarsko posuđe i vezeno ruho crkava i t. d.). Ali u tom dijelu Istre, s vremenom sve to jače, izbijaju veze s umjetnošću srednjoevropskog značaja u susjednom kopnenom zaleđu Istre, koje obitava naš živalj. Kultura zapadnog obalnog pojasa je tipično gradska. U tom su pojasu vrlo brojne crkve i raskošne katedrale, reprezentativne palače obitelji patricija i bogatih građana i općinski domovi, lože za obavljanje javnih poslova pod otvorenim nebom i fontici (skladišta) za spremanje životnih namirnica, gradske zidine i gradska vrata i t. d. Unutrašnjost Istre je kraj malih naselja i sela; u njima su spomenici skromniji, ali zanimljiviji, jer su više vezani o domaće tlo i domaće ljude.

Gotika se pojavljuje u Istri u XIII. st., širi u XIV. st. i uglavnom održava do potkraj XV. stoljeća. Zanimljiv primjer prelaznog romaničko-gotičkog stila je crkva sv. Jakova u Koprju, građena u cigli s drvenim stropom u unutrašnjosti i s pravougaonim malim zvonikom, što se spušta na vrh pročelja prihvaćen od konzola. Graditeljski oblici povode se, kako rekosmo, za oblicima suvremene umjetnosti u Mlecima. Samo dvije jednobrodne crkve

s drvenim stropom franjevacu u Kopru (1260.) i u Puli (1285.), tipični primjeri talijanske ranogotičke propovjedničke crkve s prostranim jedincatim brodom, imaju ozbiljna pročelja sa zabatom nešto nadvišenim iznad crkvenog krova poput katedrala u Apuliji. Bogati klaustar s ostacima raskošno izrađenih srednjovjekovnih arkada još se sačuvao uz crkvu u Puli. Sjajan predstavnik umjetnosti mletačkog značaja je pročelje katedrale u Kopru. Njeno je prizemlje izgrađeno u 1. pol. XV. st. u bujnim oblicima kasnogotičke mletačke umjetnosti, koja se s pravom naziva »gotico fiorito«; ovo se prizemlje bez dokaza pripisuje domaćem majstoru Dominiku iz Kopra, koga dokumenti spominju u to doba na Apeninskom poluotoku. U XVI. st. nadgrađen je gornji dio, u skladnom kontrastu s donjim, u oblicima zrele mletačke renesanse. Tipično venecijansko je pročelje crkve u Milju iz 1467. sa svinutom linijom zabata. Srednji dio zabata lomi se još u mletačkom gotičkom, trbušasto-šiljatom luku. Na pročeljima trobrodskih župnih crkava u Svetvinčentu i u Osoru iz nešto kasnijeg vremena zabat je naprotiv već dobio miran renesansni oblik triju polukružnih lukova kao katedrala u Šibeniku i nekoliko crkava u Mlecima oko 1500. U 2. pol. XV. st. katedrala u Puli iz starokršćanskog doba pregrađena je u skladnu i zračnu trobrodnu renesansnu građevinu na stupovima i s drvenim stropom. Karakteristični su kapiteli s listićima sunovraćenim s uglova i s ružicama ili likovima svetaca između toga: to je srednjovjekovni gotički tip kapitela u Mlecima obnovljen osjećajem nove renesansne umjetnosti. U zanimljivoj, ponešto rustičnoj, interpretaciji opetuje ovaj tip kapitela majstor trobrodne župne crkve u Oprtlju.

Pogotovu venecijanske oblike pokazuju profani spomenici, dizanje kojih promiču mletački magistrati: općinski domovi i javne lože, utvrde i stalci za zastavu s lavom sv. Marka, koji se u kamenu koči na svim javnim zgradama, ovdje kao i u Dalmaciji i u svim krajevima pod mletačkom vlasti, opetujući oblike poznate nam iz Venecije.

Nešto od toga prodire i u unutrašnjost Istre. Ali u ovoj je primjetan utjecaj susjednog srednjoevropskog kopna. On se ispoljava u vrijeme gotike u dosta čestoj pojavi mrežastog ili zvjezdastog kasnogotičkog svodovlja, osobito u svetištu crkvenih građevina. Ovaj tipičan motiv kasne, više dekorativne, a manje konstruktivne faze gotike prodire na istarski poluotok s dviju strana: preko pograničnog kraškog kraja, gdje na liniji od Rijeke prema Trstu ima velik broj crkava s ovakvim svodom, i preko utjecaja, što je na domaće graditelje izvršila pregradnja svetišta župne crkve u Pazinu iz 1441. Za primjerom mrežastog svodovlja ove crkve u srcu i središtu Istre povode se brojne crkve u Istri. Navodimo kao primjere mrežastog ili zvjezdastog svoda župnu i franjevačku crkvu u Pazinu, župne crkve u Oprtlju (mrežasto svodovlje i u dijelu trobrodnog glavnog prostora crkve), Božjem polju kod Vižinade, u Lovrani, u Boljunu, u Roču, u Štrpedu, Dekanima, Košta-

boni, Kubedu, Predloki, u Sv. Mariji kod Čepića nedaleko Šterne, u biskupskoj kapeli u Gradišću i t. d. Male crkve i kapelice građene u stilu gotike, bilo s krstatim svodom na rebra, bilo još češće s bačvastim svodom šiljastog profila, vrlo su brojne u Istri. One su djela domaćih majstora, koji sada zamjenjuju raniju tehniku zidanja u vodoravnim niskim slojevima kamenih ploča s dotjeranijom tehnikom pomno obrađenih većih tesanaca. Solidno građena kapela Sv. Marije u Gračišću je prema natpisu djelo iz 1425. Petra Beračića de Ut(in)o, vjerojatno Slovenca iz Udine (Videm). Glagoljski natpis iz 1465. u crkvi u Predloki navodi kao njezina graditelja majstora Benka iz Sočerge, koji se potpisuje i kao autor skulptiranog okvira zidnog tabernakula. Navest ću još trobrodnu crkvu sv. Marije kod Čepića, kod koje se na zanimljiv način miješaju renesansni i gotički motivi i javljaju detalji talijanskog (stupovi, baze, kapiteli) i srednjoevropskog značaja (mrežasto svodovlje sa figuralnim »sklepticima« i konzolama), a što sve objašnjava činjenica, da su prema natpisu u crkvi ovu građevinu podigli Petar iz Ljubljane i Matej iz Pule pri kraju XV. st. (1492.). (T IV/1.)

Selo u Istri ima zanimljive graditeljske motive, koji se tako uporno ponavljaju, da određuju utisak i gotovo postaju dio krajolika, a to su trijemovi (lopice) ispred crkava, u kojima pučanstvo nalazi zaštitu od sunca, i kiše (T VI/2), pa skromni zvonici na preslicu nad pročeljem za vješanje zvona i visoki zvonici, masivni i zatvoreni do vrha, gdje je loža za zvona. Gnirs je posvetio pažnju istarskim trijemovima pred crkvama i mišljenja je, da se potkraj srednjeg vijeka javljaju najprije u masivnijim oblicima s arkadama i otvorima između dijelova zida i pilona i po tome dobivaju sve to laglje i zračnije oblike krova podržavana od tankih stupića. U prvoj polovici XIX. st. domaći majstori napuštaju ovaj karakterističan i privlačiv domaći motiv.

Skulptura

I skulptura u Istri prati razvoj umjetnosti u Mlecima. Katedrala u Poreču dobila je 1277. monumentalni gotički ciborij s ravnim krovom po uzoru ciborija u Sv. Marku u Mlecima. Pročeljna strana ovog ciborija iskričena je prikazom Blagovijesti u tehnici mozaika, kojom se ponosi srednjovjekovna umjetnost Mletaka. Zaštitnik grada Kopra počiva u katedrali u sarkofagu, koji je izrađen po tipu i stilu grobnica trećenteskne klesarske radionice de Sanctis u Mlecima. Izrazito venecijanski je delikatni gotički reljef Trojstva nad portalom crkve u Milju, kao i bogati renesansni okvir portala katedrale u Osoru.¹ Osim ovih skulptura, vezanih o građevinu, ima

¹ Zanimljivo je, da se prvi skromni spomenici renesanse javljaju u Istri nekoliko godina prije negoli u Mlecima; to su: portal danas uzidan u južnu stranu katedrale u Puli, izrađen u prijelaznom stilu renesanse 1456, i portal biskupskog doma u Poreču iz 1461.

u svim dijelovima Istre velik broj oltarskih pala i kipova svetaca, sarkofaga i nadgrobnih ploča, karakterističnih kruna bunara i lavova sv. Marka iz kamena odnosno mramora, pa pala, kipova, namještaja (kornih klupa) iz drva u oblicima gotike i rane renesanse. To su dijelom dotjerane radnje, vjerojatno nabavljene iz Mletaka, a dijelom ponešto rustičniji proizvodi domaćih majstora; ovi posljednji, ma da manje dotjerani u formi, nisu manje zanimljivi zbog naivnosti i iskrenosti, koja svagdje prati rad provincijske sredine. U više crkava ima na pr. zidnih tabernakulića za pohranu posvećene hostije, izrađenih od domaćih ruku s vrlo živim osjećajem za slikovito kićenje namještaja. Precizno rezbareni drveni oltar s dva reda kipova svetaca u raskošnom kasnogotičkom arhitektonskom okviru iz kraja XV. st. u katedrali u Puli, izrađen od majstora Jakova iz Pule, dokazuje, da ponekad domaći majstori nisu zaostajali u vještini za mletačkim. Pojedini drveni kip, osobito u crkvama unutrašnjosti, kao i arhitektonsko-plastični detalj u burgovima njemačke vlastele u dolini Raše pokazuje srednjoevropske oblike. Dobar dio ovog materijala već je poznat i opisan, osim u lokalnoj literaturi, u Mitteilungen bečkog središnjeg povjerenstva za spomenike kao i u inventaru pokretnih spomenika bivše talijanske provincije Pule, izdanom u vrijeme okupacije od talijanskih vlasti, pa se ne ću na njima dulje zadržavati u ovom prikazu, koji je u prvom redu namijenjen, da iznese nove rezultate proučavanja istarskih spomenika poslije Oslobođenja, izazvane drugačijim i ispravnijim stavom naše javnosti i naše nauke prema tom kraju.

Slikarstvo

Zbog blizine umjetničke metropole na lagunama gradovi zapadne obale rano počinju prigodno dobavljati slike mletačkih slikara. U Milju, Piranu i Vodnjanu nalazimo primjerke mletačkih »primitivaca« XIV. i XV. st., koji na dasci sa zlatnom pozadinom slikaju svece na pô gotičkog i na pô bizantskog značaja; slike iz kruga Vivarinijâ, Bellinijâ i Carpacciâ susrećemo u još većem broju u više mjesta zapadne Istre i njezinih otoka. Ali nas ovdje zanima zidno slikarstvo ne samo zbog toga, što je ono uže vezano uz arhitekturu nego i što je glavni nosilac zidnog slikarstva u ovom razdoblju domaća škola majstora, koje rad možemo jasno pratiti od kraja XIV. do početka XVI. stoljeća.

Osim već spomenutih fresaka kasnoromaničkog značaja vjerojatno pripadaju XIV. st. freske u crkvi na groblju u Svetvinčentu (sloj s kosmateskim uresom u okviru i s karakterom talijanske umjetnosti 1. pol. XIV. st. i sloj giottesknog pravca gornjoitalske umjetnosti 2. pol. XIV. st.), madona na pročelju crkve podno ruševina Dvigrada, nedavno otkriveni ostaci fresaka u sv. Kuzmi i Damjanu u Podlabinu, u kapeli na groblju u Pićanu, u crkvi u Botunegi i u Rakotolama. Ove posljednje su radnje izrazitog giot-

tesknog stila i dobrog kvaliteta, pa vjerojatno predstavljaju prodiranje talijanske umjetnosti u Istri izravno sa zapada preko mora, a ne prodiranje kasnogiottesknog načina preko Furlanije, jer bi u posljednjem slučaju na njima bile jasnije značajke provincijalizacije umjetnosti velikog talijanskog majstora, kao što je to slučaj kod radova domaćih istarskih majstora XV. stoljeća (T V/1).

Slikarije visokog kvaliteta, živih boja i sigurnog crteža, skladno komponovane u poljima mrežastog svodovlja i na stijenama svetišta župne crkve u Pazinu, djelo su izrazito srednjoevropskog karaktera, izradene — prema mišljenju prof. Stelè-a, iz Ljubljane, koji je mnogo pomagao kod određivanja značaja ovih fresaka — u 2. pol. XV. st. od majstora iz susjednih austrijskih krajeva (o. 1460—70). Za njima zaostaju u dotjeranosti forme ostale brojne zidne slikarije XV. i početka XVI. st., koje će najvećim dijelom biti radovi domaćih majstora. Pored ranije poznatih fresaka osoblje Konzervatorskog zavoda na Rijeci otkrilo je veće ili manje ostatke zidnih slikarija u velikom broju crkava. Napominjemo kao mjesta, u kojima imamo fresko-slikarije iz ovog doba: Beram (župna), Sv. Marija na Škriljinama kod Berma, Dvigrad (Majka božja od Lakuća i Sv. Antun), Božje Polje, Oprtalj (Sv. Marija, Sv. Roko, Sv. Jelena, Sv. Silvestar), Draguč (Sv. Rok), Žminj (župna, Sv. Ante), Labin (Sv. Marija Magdalena), Lindar (Sv. Katarina), Svetvincent (Sv. Katarina), Božje Polje (kapela na groblju), Barban (Sv. Ante, Sv. Jakov), Višnjani (Sv. Ante opat), Jesenovik (Sv. Kirin), Cerovlje (Sv. Trojica), Bale (kapela ispred grada), Bačve (Sv. Jakov), Vrana (župna), Nova Vas kod Sušnjevice (Sv. Duh), Sv. Petar kod Boljuna, Sv. Ivan »Glausić« i Sv. Matej kod Skitače i t. d.

Ove freske pokazuju u provincijaliziranim oblicima; i u ikonografiji i stilu, utjecaje susjednog srednjoevropskog i talijanskog slikarstva. Tako na pr. u Lindaru ima u Sv. Katarini do ulaza u crkvu kompozicija osebujnog ikonografskog motiva »Živog križa«, u kojemu Krist na križu Golgote jednom rukom otvara nebo, a drugom razbija vrata pakla: to je motiv koji poznamo iz crkava austrijskog područja (Thörl u Koruškoj). Zanimljivo je, da se u vrhu slikarije nalazi natpis u glagolskim pismenima s g. 1409. A Stelè je utvrdio, da kapela do župne crkve u Žminju ima freske s prizorima iz Kristova života, koje podsjećaju na freske »mekog stila« u Sloveniji. Češći su, međutim, i jači utjecaji iz Italije. Brojne su freske, koje pokazuju značajke kasnogiottesknog slikarstva, što iz sjev. Italije preko Furlanije prodiru na istarski poluotok. Kasnogotički oblici XV. st. prelaze početkom XVI. st. u renesansu (Draguč, Bačve).

Znamo i za neka imena domaćih majstora, koji su te slike izradili. Crkva sv. Marije na Škriljinama kod Berma ima sve stijene u unutrašnjosti prekrivene fresko-slikarijama (T VI/1). Na uzdužnim stijenama crkve prizori iz života Krista i Marije i sveci, a na zapadnoj stijeni različite alego-

rijske kompozicije. Natpis nad vratima južnog zida kaže nam, da je 1474. slike izradio majstor Vincenc iz Kastva po nalogu Marijine bratovštine u Bermu. Sjeverna strana crkve, izložena vjetru i snijegu, zatvorena je i bez prozora, kao što često biva u našim malim ladanjskim crkvama. Ta je strana rado bila birana, da se na njoj prikaže Pohod triju kraljeva, koji je u kasnoj srednjovjekovnoj umjetnosti bio dobio značaj sjajne svjetovne povorke na konjima. Na zapadnoj, ulaznoj strani crkve bili su prikazani Adam i Eva, počinitelji prvog grijeha, »Kolo sreće« i »Ples mrtvac«, u kojemu kosturi hvataju u objesno kolo predstavnike svih staleža od cara i pape do kramara i seljaka. Običan čovjek je rado gledao, da su barem pred kosom smrti izjednačeni najviši i najniži. Crkva nije smatrala ovaj motiv kao dio svog poučnog likovnog programa i relegirala je prikazivanje njegovo izvan vratiju crkve u mrtvačnice ili stijene zvonika ili zidove groblja; naš je majstor međutim uzeo slobodu, da prikaže ples mrtvac unutar crkve. Stil slikanja majstora Vincenca je čedo svoga kraja i vremena. Majstor Vincenc je predstavnik kasnogotičkog stila 2. pol. XV. stoljeća. U njegovim je slikama prokrčio već put realizam, koji prožima slikarstvo odmaklog Quattrocenta s jedne i s druge strane Alpi. Ali majstor se još u nekoj mjeri pridržava načina ranijeg idealističkog »mekog« gotičkog stila, kao i slikari susjednog slovenskog kraja. Ima međutim u mnogočem, na pr. u kostimima kraljeva i pratnje Pohoda triju kraljeva, elemenata talijanskog karaktera. Vincenc iz Kastva je sin seljačke unutrašnjosti Istre. To se osjeća u ponešto oporoj i tvrdoj izvedbi njegovih slika kao i u slobodi ikonografskih detalja. Prizori evanđelja zbivaju se pred pozadinom krajolika, koji s gradićima i crkvama uvrh izdvojenih brežuljaka podsjeća na istarski kraj, a blizina majstora pučkoj umjetnosti osjeća se u množini ukrasa i detalja, koje je majstor ubacio u prostor između nogu konja u Pohodu (tu su sitno prikazani prizori lova, omiljene basne, velika voda, po kojoj plove lađe i plivaju patke i t. d.).

Druge signirane slikarije su one u crkvi sv. Roka u Draguču. I ovdje je unutrašnjost crkve freskirana od tla do vrha (Navještenje i sveci u sveetištu, prizori iz evanđelja i sveci na stijenama). (T VI/3.) Poznat je bio natpis majstora Antonius Paduanus iz 1535., pa su prema njemu Talijani svojatali majstora i njegov rad za padovansku školu. No natpis glagolskim pismenima iz 1529., kada je vjerojatno započeo rad na slikanju u crkvi, kaže, da »bi popisana ta crkav po meštri Antoni s Padove«; a Padova je bila naselje u samoj Istri, po kojemu češće imamo u Istri obiteljsko ime Padovan. Anton iz Padove je bio prema tome Hrvat, koji je u 1. pol. XVI. st. nastavio rad Vincenca iz Kastva. Samo je kod majstora Antona jači utjecaj talijanske umjetnosti, koja prodire u Istru preko talijansko-slovenskog kopnenog zaleda, a u vezi s odmaklijim vremenom u njega je uočljiv, osobito u dekorativnim motivima, utjecaj renesanse. Srodne freskama u Škriljinama kod Berma su one u Sv. Mariji u Oprtlju, u Sv. Mariji pod Dvigradom (Madonna

piccola) i crkvi na groblju u Božjem polju. Opsežne i dobro sačuvane slikarije u Oprtlju pripisuju se u literaturi nekom majstoru Clereginus iz Kopra, kojeg spominje natpis iz 1471. Ali od ruku ovog majstora su samo Navještenje i sveci do arkade svetišta čisto talijanskog i renesansnog značaja, dok vrlo zanimljive slikarije na stijenama crkve pripadaju nepoznatom majstoru domaće nutarnjoistarske škole. Krivo se pripisuju također freske u crkvi pod ruševinama Dvigrada majstoru zvučnog imena Giovanni degli Orefici. Fučić je utvrdio, da je Johannes qm aurificis de Pinguento ime prostog posjetitelja, koji je 1487. bio u crkvi i na slici urezao svoje ime. Istarske freske vrve ovakvim grafitima posjetitelja na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku (s glagolskim pismenima). Svakako potpis Ivana sina bužetskog zlatarskog majstora iz 1487. samo jamči, da je crkva bila freskirana po domaćem majstoru nešto prije tog datuma. Valjda najkarakterističnije za domaću umjetnost su freske u Božjem polju, gdje je nepoznat majstor negdje oko 1500 naslikao evanđeliste, apostole i anđele u poljima zvjezdastog svodovlja svetišta (T V/2). Majstor šematizma u duhu linearnih sklonosti pučke umjetnosti bujne kasnogotičke forme pa slika nabore haljina u široke trakove, koji ipak djeluju plosnato, besprostorno i jako dekorativno. Ovi su slikari u Istri bili prigodno pozivani na rad i u susjedne slovenske krajeve. Vjerojatno se na jednog od njih odnosi pasus u katehizmu slovenskog protestantskog pisca Primoža Trubara, koji priča kako je njegov otac dao po jednom »krovaškom malarju« naslikati u nekoj crkvi svece s velikim brađama i brcima »po tursku i krovašku« za dvadeset ugarskih zlatnika, s kojima je, domeće pisac s tipičnim protestantskim racionalizmom, mogao radije kupiti četiri vola.

Pri kraju dodajem još jednu napomenu, koja se nameće onome, tko se bavi umjetnošću u Dalmaciji i uspoređuje je s razvojem umjetnosti u Istri. Reklo se za Dalmaciju, da je ona u umjetnosti provincija Mletaka. To nije nikako točno. To bi se uz stanovito ograničenje moglo reći za gradiće talijanskog govora zapadne obale Istre; ali to ne stoji za unutrašnjost Istre, a pogotovu nije istinito u pogledu Dalmacije. Dok se umjetnost u gradićima zapadne obale Istre stvarno kroz stoljeća izivljava u provincijskim oblicima i u skromnijim redukcijama sjajne umjetnosti svega jedne — i to uvijek iste, jer bliske — umjetničke metropole Venecije, dotle umjetnički život u unutrašnjosti Istre nosi biljeg pograničnog kraja na raskršću i sudaru dviju kulturnih oblasti, srednjoevropske i talijanske, a u Dalmaciji, odijeljenoj širokim Jadranom od Apeninskog poluotoka, pojavljuje se taj život u znaku periferijske sredine, u kojoj vlada veća sloboda.

Zato se u Dalmaciji u ranom srednjem vijeku, kad je istočna obala Jadrana zbog političkih prilika, da tako kažem, na samom rubu Zapada, pojavljuje osebujna starohrvatska arhitektura, a u vrijeme romanike cvate u

dalmatinskim gradovima umjetnost, koja varira od mjesta do mjesta i koja originalno sintetizira utjecaje, što k njima prodiru iz različitih krajeva Apeninskog poluotoka. Utjecaji izvana padaju ovdje na plodno tlo, hvataju korijena i dugo se održavaju i miješaju s novim pobudama izvana, pa u Dalmaciji imamo pojavu čitavog sloja spomenika vrlo zanimljivog prelaznog, romaničko-gotičkog i gotičko-renesansnog perioda. Sve do kraja XV. st., dakle do u prvo doba trajne mletačke vlasti, javljaju se u Dalmaciji struje raznih talijanskih umjetničkih provincija, a tek poslije toga prati taj kraj uzastopce razvoj umjetnosti svojeg političkog gospodara, Venecije. Ali uskoro, zbog posvemašnjeg ekonomskog iscrpljenja Dalmacije, koje su izazvali turski ratovi, nastupa puno osiromašenje umjetničkog života, pa su barok i rokoko u tom našem kraju osobito oskudni i blijedi.

Drugačije je u Istri. U gradićima zapadne Istre su spomenici iz ranog srednjeg vijeka i iz vremena romanike samo vrlo fragmentarno zastupljeni, pa tek od vremena gotike možemo u njima pratiti razvoj umjetničkog života. Uz rijetke iznimke umjetnost u tim gradovima slijedi uzastopce oblike umjetnosti političkog gospodara tih gradova. Veza i blizina tih gradova i Mletaka omogućuje brzo prodiranje novih stilskih faza, pa nema u stvari u tim gradovima, kao u Dalmaciji, posebnih prelaznih perioda romaničko-gotičkog i gotičko-renesansnog karaktera. U posljednja dva stoljeća mletačke vlasti ekonomske se prilike ovih gradova pogoršavaju, ali zbog blizine Mletaka i tamo kroz ranija stoljeća nagomilanog umjetničkog blaga nalaze se ipak u gradovima zapadne obale sredstva za relativno bogatu umjetnost baroka i rokoko, koju sve to više predstavljaju majstori pozvani iz Mletaka i umjetnine odanle nabavljene.

Drugačije su opet prilike u unutrašnjosti Istre. Tamo, kako vidjesmo, dopiru struje iz različitih susjednih kulturnih oblasti, tu se križaju utjecaji monumentalne stilske i pučke umjetnosti, a provincijalizacija umjetnosti poprima često originalne oblike. Umjetnost u Istri zahtijeva reviziju dosadašnjeg prikaza, kao što ju je zahtijevala i umjetnost Dalmacije: ona će svakako pokazati, kako je u hrvatskim i slovenskim dijelovima Istre utjecaj Mletaka bio mnogo manji, a utjecaj domaće sredine i udio domaćih ljudi mnogo veći od onoga, što se dosad mislilo i pisalo.*

* U ovoj se radnji ne navode citati iz postojeće literature o Istri (Caprivi, Semi, Gnirs, Mitteilungen der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege Wien, Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria, Pola itd.), jer je svrha i težište radnje na isticanju novijih rezultata, kojih nema u toj literaturi, a mišljenja F. Stelée-a i B. Fučića su usmena saopćenja piscu ove radnje.

R E S U M É

Cet article a pour but de mettre en évidence la nécessité d'une revision de la présentation habituelle de l'art en Istrie — intéressante région frontrière où se heurtent l'air artistique italienne et celle de l'Europe centrale — et en raison de quoi l'auteur, appuyé sur des nombreux exemples, démontre que, aussi bien dans les parties croates que dans les parties slovènes, l'influence vénitienne a été bien moindre tandis que l'influence du milieu local et la participation des gens du pays ont été beaucoup plus grandes de ce qu'on a bien voulu le dire jusqu' à présent. Il mentionne d'abord des constructions du début du moyen-âge, églises à trois nefs sans voûtes avec sanctuaire formé de trois absides en hémicycle selon le plan introduit par l'architecture carolingienne et conservé par l'architecture romane, ou avec sanctuaire ne sortant pas de la base quadrangulaire de l'édifice, ce qui est une caractéristique de l'architecture vieux-chrétien de l'Istrie. La continuité de la vie culturelle dans les régions occidentales de l'Istrie, où la population slave n'a que progressivement supplanté la population de langue romane — bien que des débris de vases pansus vieux - slave à ornement onduleux trouvés à Vrsar et sur les îles Brioni prouvent que les Slaves sont arrivés très tôt jusqu' à la côte occidentale de la péninsule — est démontrée par le fait qu'à côté de la cathédrale de Poreč l'église paroissiale de Lovreč Pazinatički représente aussi, dans son plan essentiel, une église vieux-chrétien du VIe siècle après J. C. et que plusieurs églises vieux-chrétien aux environs de Pula continuèrent à servir au culte au début du moyen-âge lorsqu'elles reçurent le mobilier orné de sculptures vieux-croate avec entre-lacs. L'architecture des petites églises voûtées au plan libre de la Dalmatie croate n'est pas connue en Istrie, ce qui prouve que l'étude des caractéristiques de l'art vieux-croate n'est exacte que dans le cadre régional et pas national. Une autre preuve en est dans le fait que la plupart des sculptures d'entrelacs vieux-croate on été trouvées le long de la côte occidentale, alors encore habitée par la population romane, qu'on en a moins trouvé au centre de l'Istrie et qu'au deçà de Raša, alors frontière istrienne de l'état croate, de telles trouvailles sont encoré plus rares. Suit la description des monuments romans, toujours rares, et en partie inconnus jusqu'à présent dans la littérature. Ce sont des églises et chapelles typiques à l'intérieur du pays (couches minces de pierre foncée alternant avec des couches claires, demi-coupoles du sanctuaire reposant sur de petites trompes et placée à l'intérieur du rectangle), des saints en relief d'un travail rustique sur les murs extérieurs des églises (à Saint George de Plomin, statue du saint avec une inscription glagolitique du début du moyen-âge) et une série de fresques, récemment découvertes par l'Institut pour la conservation des monuments de Rijeka (à Sainte-Agathe près de Kanfanar, à Saint-Elisée de Draguč, à Bazgalji, à Hum). Toutes ces oeuvres ont été certainement effectuées par des artistes du pays.

Avec l'art gothique, qui fait son apparition en Istrie au XIIIe siècle, les monuments deviennent plus nombreux et ils suivent, comme il est connu, en proportions provinciales, l'évolution de l'art de Venise dont les villes de l'Istrie dépendaient alors politiquement. L'art vénitien pénètre même à l'intérieur mais en y rencontrant les influences de l'interland centro-européen. C'est pourquoi nous y trouvons, dans les sanctuaires des certaines églises, les voûtes à nervures en étoile du style gothique tardif. A cette époque apparaissent des noms d'artistes indigènes. La chapelle gothique Sainte-Marie de Gračišće, construite en pierre polie, technique qui supplanta celle romane à couches minces, est, d'après une inscription, l'oeuvre de Petar Beračić et date de 1425; une autre inscription, portant la date de 1465, dans l'église de Predloka, mentionne comme architecte un certain Benko de Sočerga. L'église Sainte-Marie près de Čepići où sont mélangés des motifs renaissance et des motifs gothiques d'un caractère italien et centro-européen à la fois, a été construite en 1492 par les maîtres Petar (Pierre) de Ljubljana et Mathieu (Matija) de Pula. Les

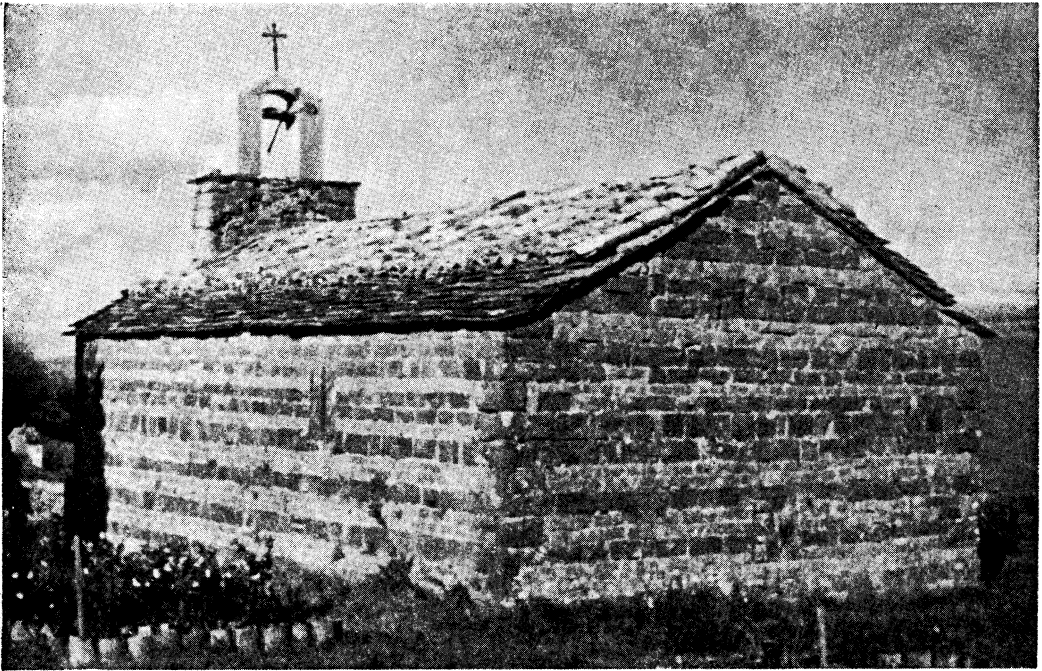
sculptures, en pierre et en bois, dénoncent eux aussi, à l'intérieur de la péninsule, l'influence de ces deux régions culturelles. Les fresques découvertes en quantité après la Libération par l'Institut pour la conservation des monuments de Rijeka, sont particulièrement intéressantes. Parmi les fresques du XIVe siècle sont à noter les fresques de l'église de Rakotole d'un caractère giottesque tardif accentué. D'une haute qualité sont aussi les fresques exécutées sur les murs et la voûte du sanctuaire de l'église paroissiale de Pazin par un artiste autrichien entre 1460 et 1470. Cependant de la fin du XIVe siècle à la première moitié du XVIe une école des maîtres du pays apparaît qui, dans des formes provincialisées, souvent très intéressantes, élaborent les influences de la peinture centro-européenne du style gothique tardif mais particulièrement celles de la peinture italienne qui pénètre dans la péninsule par la Furlanie. C'est Vincent de Kastav qui a signé, en 1474 la riche et iconographiquement complexe décoration picturale de Sainte-Marie de Škriljine près de Beram. Le soi-disant italien A. Paduanus, dont les peintures dans l'église de Saint-Roch à Draguč évoluent déjà vers les formes de la renaissance, devient d'après une inscription glagolitique récemment déchiffrée, maître indigène »Anton s'Padove«, c'est à dire Antoine de Padova, une localité d'Istrie. Dans cet article finalement l'auteur corrige l'attribution inexacte de la plupart des fresques de l'église Sainte-Marie d'Oprtalj au maître Clereginus de Kopar tandis que le peintre Giovanni degli Orefici, auteur prétendu des fresques de la petite église dans les ruines de Dvigrad, n'a jamais existé.

Ranosrednjovjekovni kapitel u Poreču

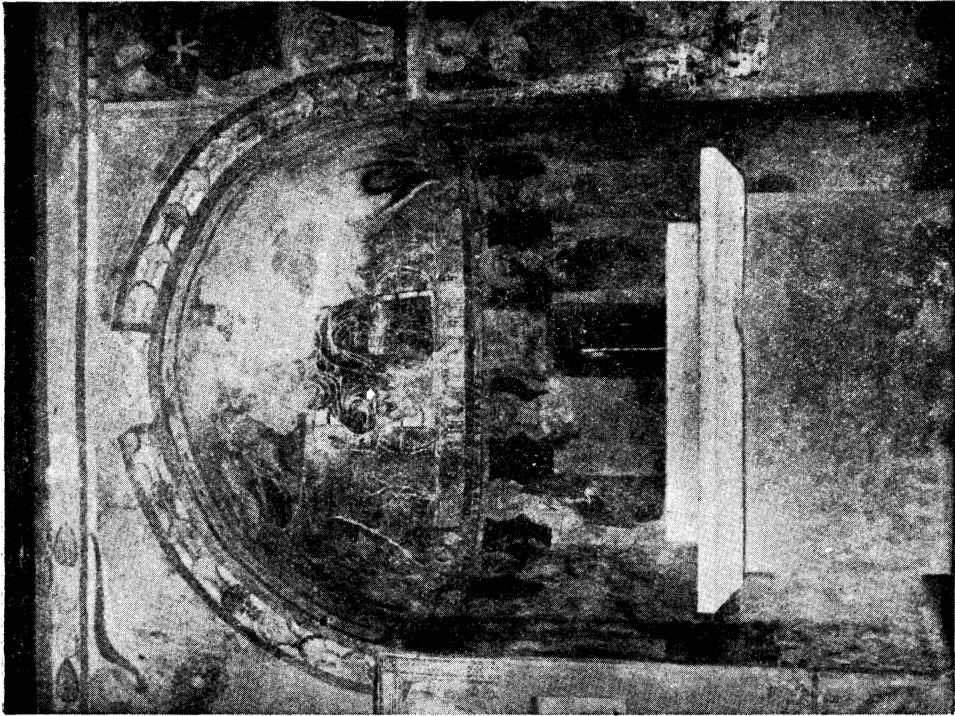
Ranosrednjovjekovni ulomci u zidu u Vodnjanu

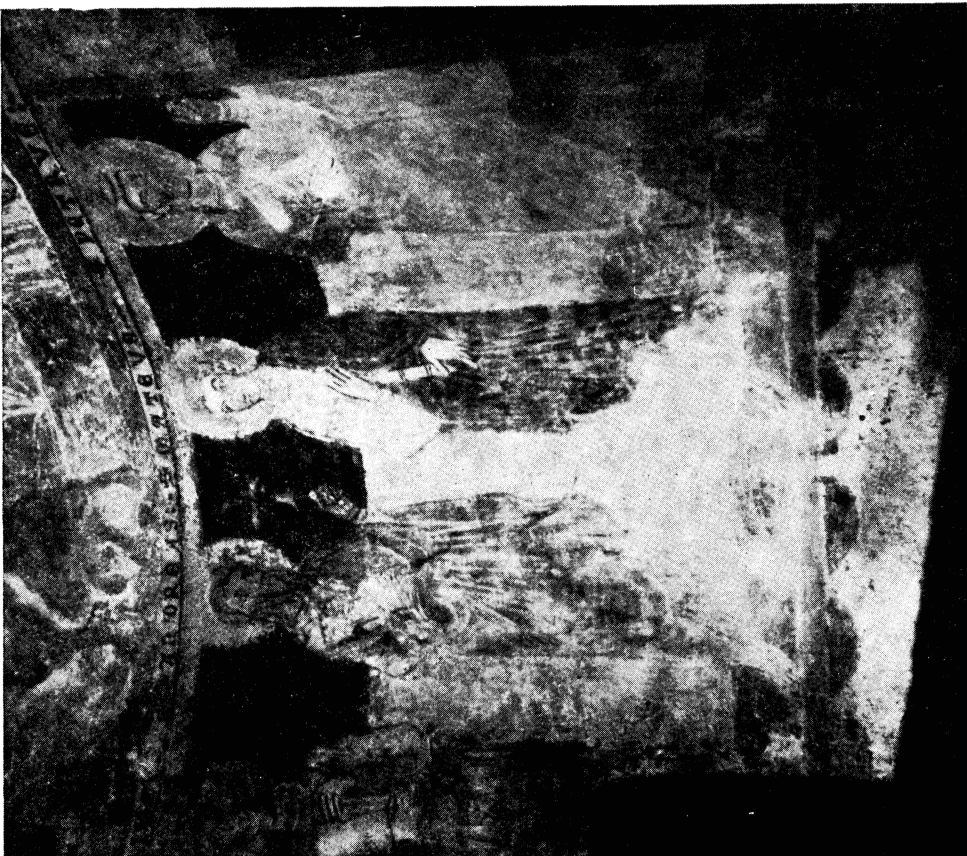
Crkva sv. Elizeja u Draguču

Crkva sv. Jurja u Plominu

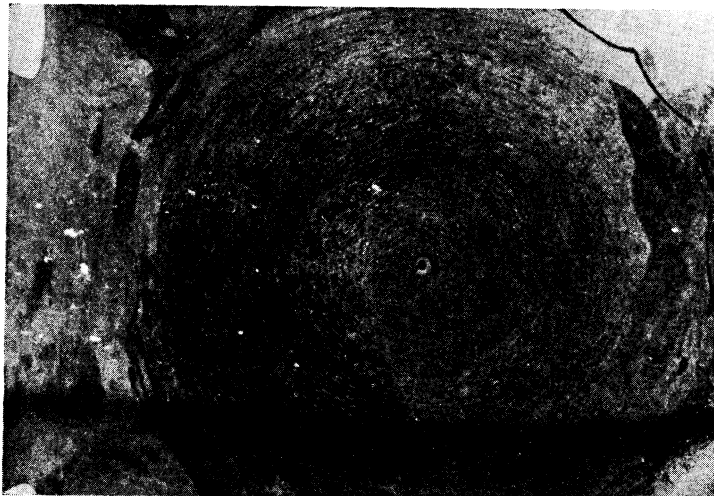
Apsida crkve na groblju u Svetom Vinčentu

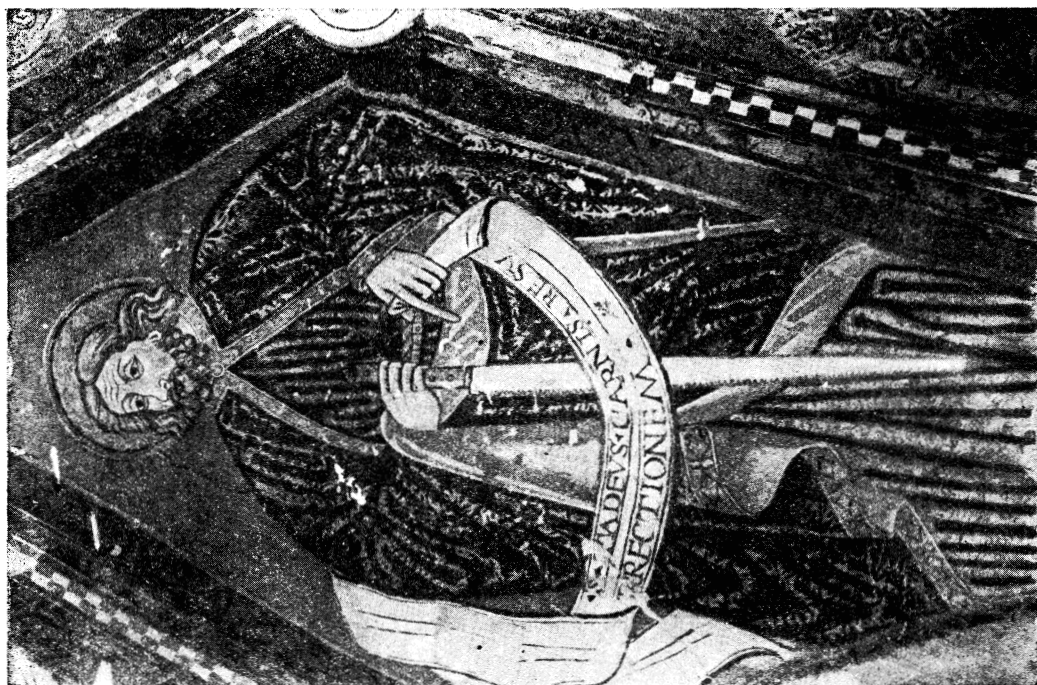
Detalj freske iz crkve na groblju u Svetom Vinčentu

Crkva sv. Marije (u Čepiću), Petra iz Ljubljane i Mateja iz Pule

Kupola crkve na otočicu sv. Andrije kod Rovinja

Detalj freske iz crkve u Rakotolama

Detalj freske iz crkve u Božjem polju

Istarska seoska crkvice sa trijemom

Sv. Martin i prosjak iz Sv. Marije na Škrljinama
majstora Vincenca iz Kastva

Detalj freske iz Sv. Roka u Draguču Antona „s Padove“

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA II

1 9 4 9

BROJ 1-4

TISAK I NAKLADA NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć
M I R O S L A V B R A N T
G R G A G A M U L I N
M A R K O K O S T R E N Ć I Ć
J A R O S L A V Š I D A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I D A K

I Z D A J E

POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE

Z A G R E B

Izdanje Nakladnog zavoda Hrvatske

Za nakladnika Dr. *Edo Musić*

Naklada 3.500 primjeraka

26 štampanih araka

Tiskanje dovršeno 8. I. 1950

u tiskari Nakladnog zavoda Hrvatske

Zagreb, Frankopanska 26

45137